

В'їзна Башта XVI–XVIII століття Старостинського замку в Галичі. Результати та перспективи архітектурно-археологічних досліджень

Юрій ЛУКОМСЬКИЙ¹ , Ігор КРЕХОВЕЦЬКИЙ²

¹Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: skif@ua

²Національний заповідник «Давній Галич»,
вул. Франка, 1, 77101, м. Галич, Україна,
e-mail: Igor020867@ukr.net

Архітектурно-археологічні дослідження В'їзної башти замку в Галичі над Дністром розпочато 2022 р. експедицією Національного заповідника «Давній Галич». Локалізовано й розкрито коронки зовнішніх автентичних мурувань на дві третини периметра, частково з'ясовано внутрішню планувальну структуру об'єкта. Виявлено та зафіксовано шість бійничних прорізів, рештки косоного прорізу зовнішньої В'їзної брами із хвірткою, щоку внутрішньої брами, окремі внутрішні мури, сліди біжучого склепіння, яке вказало на нижній ярус споруди. Встановлено, що пам'ятка збереглася загалом до середини свого середнього ярусу, а башта ззовні виявилася ґрунтовно законсервованою, ймовірно, у XIX ст. Через один із двох, виявлених у мурах, вентиляційних каналів за допомогою інспекційної камери оглянуто просторий склеп – одне із приміщень нижнього ярусу башти, що перебуває в задовільному сухому стані збереження, вхід до нього заблокований багатотонним згустком стіни башти.

З метою збереження та подальшого дослідження над виявленими субстанціями башти споруджено консерваційний павільйон. Частково розкриті елементи оборонної архітектури башти ідентифіковано з інвентарними описами замку 1582 р. і 1767 р. Здійснено картографічний та іконографічний аналіз частково розкритого об'єкта. З'ясовано, що найбільш точним джерелом відображення планувальної структури Старостинського замку є план 1795 р., який має зберігатися у Віденському архіві. Виявлені під час вступного етапу розкопок рухомі артефакти віднесено до проміжку XVII–XIX ст. Розроблено програми подальшого розкриття внутрішньої частини та зовнішнього оточення руїн В'їзної башти Галицького замку, які запропоновано реалізувати послідовно із врахуванням міждисциплінарних досліджень і тандему з фахівцями-реставраторами для майбутньої музеєфікації та використання пам'ятки.

Ключові слова: ранньомодерна доба, Галицький замок, В'їзна башта, картографічна ідентифікація, гіпотетична реконструкція.

Комплекси середньовічних і ранньомодерних замків становлять вагому частину історико-культурної спадщини України, викликають постійний науковий та загально-суспільний інтерес і, хоч в останні десятиріччя кількість їхніх польових археологічних досліджень зростає [Рожко, 2016; Строчень, 2012; Терський, 2009; Терський, Омельчук, 2016; Добрянський, 2014], за рівнем архітектурно-археологічних досліджень цієї категорії об'єктів Україна поступається країнам Європи. Давні й ранньомодерні замки – це переважно складні багатошарові, трудомісткі для досліджень архітектурно-археологічні комплекси.

Незадовільний стан архітектурно-археологічних досліджень середньовічних і ранньомодерних замків, якими багата Україна, має кілька причин: 1) археологічна наука донедавна нехтувала пам'ятками пізньосередньовічного та ранньомодерного періодів і

фортифікаційні комплекси ставали опосередкованими об'єктами дослідження археології, яку тоді цікавили укріплення та наявність культурних нашарувань давніших часів; 2) архітектурна археологія замків складна і трудомістка; 3) археологічно розкриті конструкції замків вимагають реставраційного тандему та не менш вартісних консерваційних заходів для безпечного використання пам'яток. Водночас давні фортифікації користуються щораз більшим попитом серед пізнавального туризму і потреба у фахових архітектурно-археологічних дослідженнях цих комплексів постійно зростає.

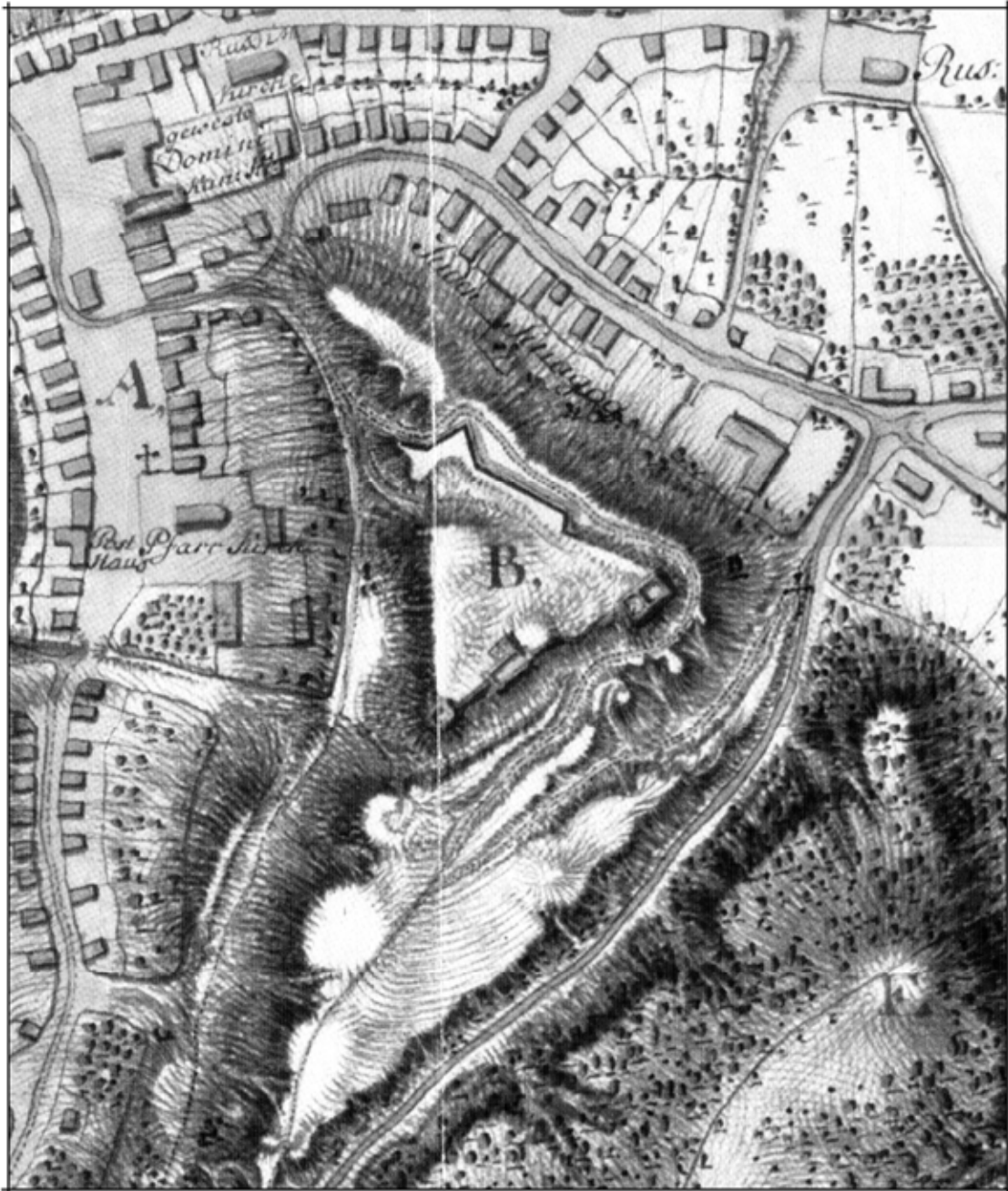

Рис. 1 Замкова гора на фрагменті мапи інженера Маговича 1795 р.

Fig. 1. Castle Mountain on the fragment of the map of engineer Magovych from 1795

Перші офіційні археологічні дослідження Старостинського замку XIV–XVII ст. у Галичі над Дністром були надто поверхневими і не виявили матеріалів більш раннього заселення гори [Гончаров, 1955, с. 22–31]. Результати ж багаторічних архітектурно-археологічних розвідок та стаціонарних розкопів упродовж 1991–2004 рр. ствердили, що замок формувався на місці низки раніших різночасових комплексів. Ця обставина ускладнює, а одночасно збагачує, перспективу його вивчення [Лукомський, 2022].

Корпус історичних джерел Старостинського замку в Галичі поки відносно слабо проаналізований [Czołowski, 1892, s. 80–82; Сіреджук, 2016; Федунків, 2020, с. 23–64; Капраль, Стасюк, 2022, с. 143–146]. Про планувальну структуру й архітектуру його фортифікацій легше говорити, опираючись на окремі доступні інвентарі, картографічні та іконографічні матеріали, які переважно стосуються найпізніших етапів його модернізацій (XVI–XVII ст.) або тих часів, коли він перестав виконувати свою мілітарну функцію (XVIII–XIX ст.). До нашого часу збереглися лише окремі руїни Галицького замку над Дністром – наріжна південно-західна Шляхетська вежа (реконструйована 2004 р.), рештки замкової каплиці Святої Катерини та деякі залишки зовнішніх мурів фортеці.

На останньому етапі потужної модернізації 1658 р. під керівництвом інженера з Авін'йона Франсуа Кораззіні замок у плані набув форми майже правильного трикутника, довжина сторін якого становить ~140–150 м, а площа – близько 1,8 га. Його приблизну планувальну структуру демонструє мапа інженера Маговича, датована останньою чвертю XVIII ст. [План Галича Маговича 1795 р.] (рис. 1). Упродовж тривалого часу (XIV ст. – 1676 р.) замок вважався найпотужнішою фортифікацією у Прикарпатті.

Губернаторська, чи Судова, башта замку на мапі Маговича зображена у вигляді дводільного прямокутника у східному наріжнику замку. За площею вона вдвічі більша від Шляхетської вежі та каплиці Святої Катерини, які вцілилися у вигляді руїн. На час створення мапи башту оббігала дорога, що, прямуючи з центру міста, перетинала розлогий замковий оборонний рів. Із боку зовнішнього узбіччя при дорозі навпроти башти ще простежуються загадкові останці-плацдарми, які теж були рештками оборонної системи Старостинського замку. З найдоступнішого південно-східного прясла замок фланкували п'ятикутна Шляхетська вежа та прямокутна Губернаторська башта, які виступали назовні від ліній оборонних мурів (рис. 1) [Капраль, 2018, фр. мапи 1, 3].

Мета статті – проаналізувати результати вступних архітектурно-археологічних досліджень цієї башти та накреслити програму її подальшого вивчення.

Матеріали і методи. У 1995 р. Архітектурний загін Галицької археологічної експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України запровадив на замку в Галичі систему археологічних квадратів від базового трикутника і здійснив 25 розвідкових поверхневих шурфів, за допомогою яких встановлено 80 % перебігу зовнішніх оборонних укріплень замку та з'ясовано стан їхнього збереження [Лукомський, 1996; 2022, с. 45–46]. Локалізовано одну в'їздову браму та дві оборонні вежі, серед яких Губернаторська (рис. 2). Матеріали було використано під час публікації атласу Галича [Капраль, 2018, мапа 3.4].

Рештки Губернаторської башти на східному розі замку розкрито в шурфах 18–23. Коронки мурувань об'єкта залягали практично під денною поверхнею відпочинкового майданчика, на якому до кінця 80-х років XX ст. фігурувала шестикутна альтанка. У шурфі 18 виявлено частину західного муру (мур 12) башти в задовільному стані збереження, із рештками бійниці, яка перебуває на рівні сучасної асфальтованої доріжки, що веде тепер до руїн замку (рис. 3).

Мур 12 викладено у верхній частині з готичної брускової цегли-пальчатки габаритами 27–28×13×8–9 см. Усі цеглини в муруванні встановлені «на ребро», тобто на площину ложка. Збереглося 7 верстов цегляного мурування. З рівня –1,04 м від найвище збереженої коронки простежується мурування з рівно тесаних квадратів алебастру висотою 45, довжиною 45–70 см. У північній частині муру 12 виявлено східну щоку і площину основи бійниці. На половині

бійниці мур у плані раптово обривається, що треба пояснювати прорізанням його в час прокладання сучасної асфальтової доріжки на замок. Розчин у мурі 12 міцний, світло-сірий, із частими вкрапленнями вапна (крупини до 1 см). Тиньк, що простежується на щоках бійниці, має акуратно заглажену поверхню, збережену локально. Об'єкт невдовзі після обстеження та фіксації було законсервовано методом панцирної обкладки (рис. 3, 3).

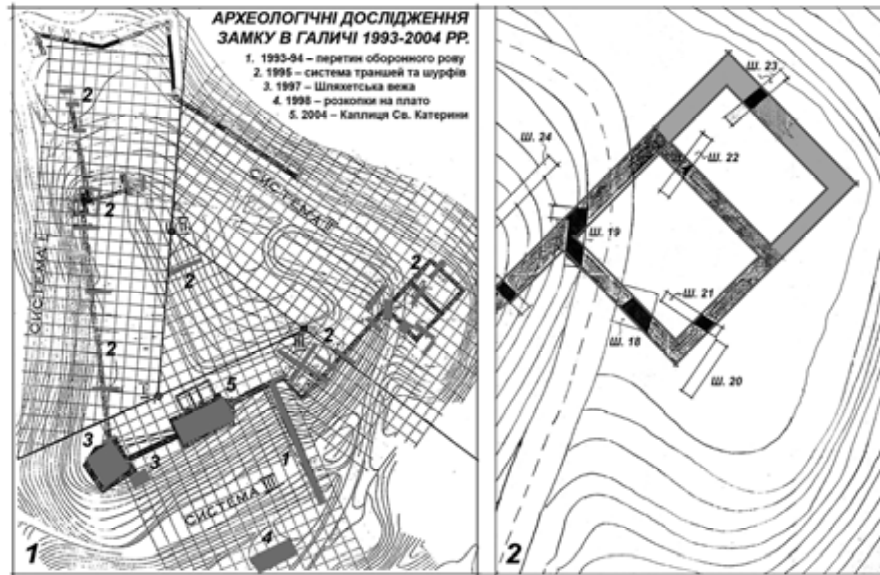

Рис. 2. Археологічні дослідження на Замковій горі, проведені експедиціями зі Львова: 1 – зведений план розкриттів; 2 – локалізація решток Губернаторської башти
Fig. 2. Archaeological research on Castle Mountain conducted by expeditions from Lviv: 1 – combined plan of the discovered area; 2 – localization of ruins of Governor`s Tower

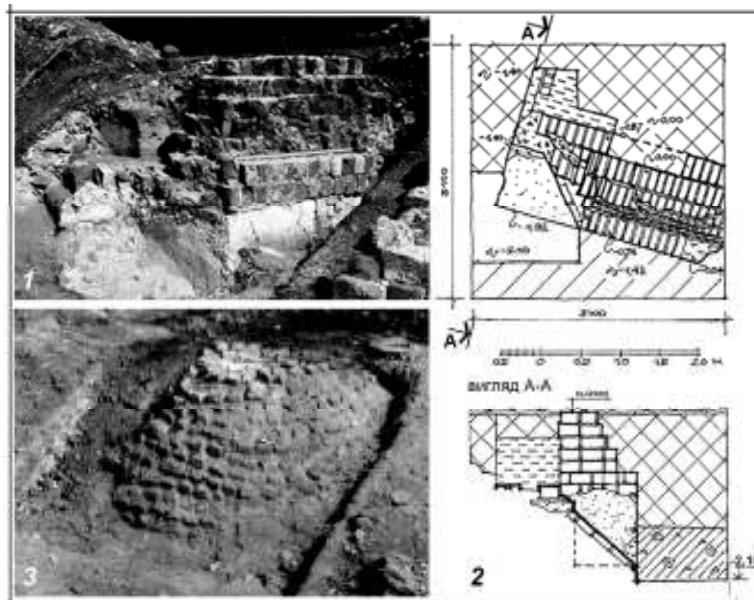

Рис. 3. Фрагмент мур у шурфі 18: 1 – стадія кінцевого розкриття, вигляд із заходу; 2 – план і перетин; 3 – консерваційна панцирна обкладка
Fig. 3. Fragment of wall 2 in trench 18: 1 – final stage of discovery, view from the west; 2 – plan and section; 3 – conservational armor-clad lining

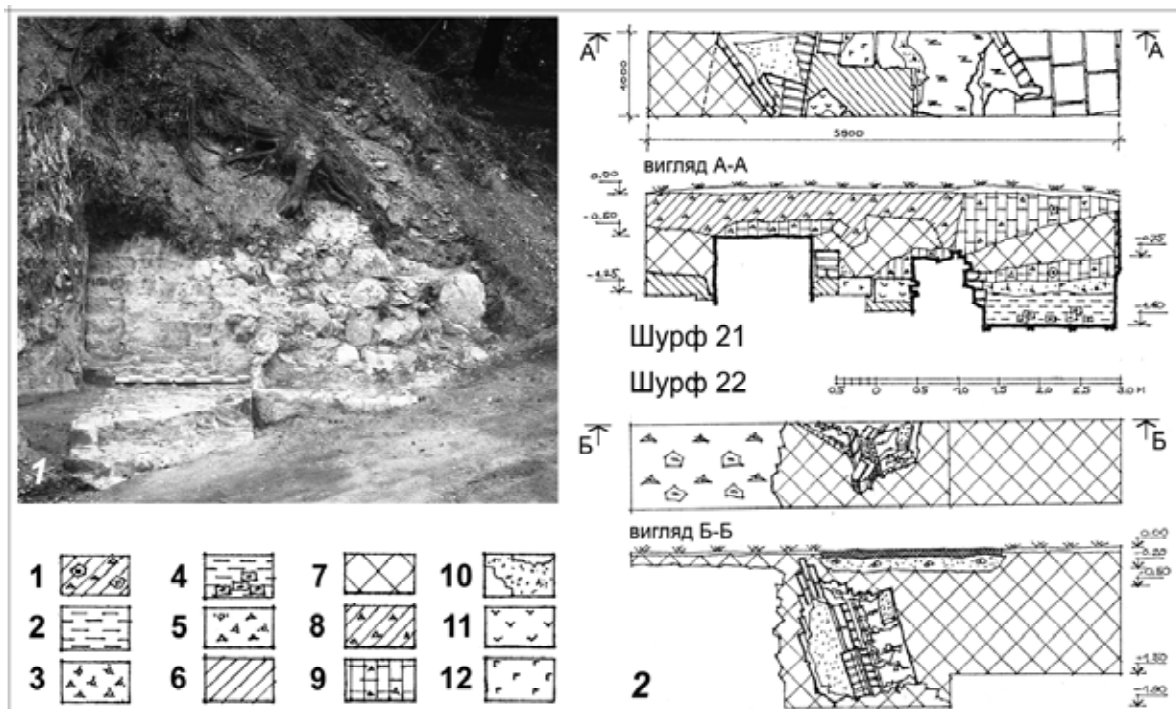

Рис. 4. Шурфи 19–22: 1 – стик мурів 12 і 1, вигляд із південного сходу; 2 – план і перетин шурфу 21; 3 – план і перетин шурфу 22. Умовні позначення: 1 – сірий ґрунт із деструкціями; 2 – насипна глина; 3 – вапняно-піщаний розчин; 4 – скупчення кахель; 5 – розчин зі щебенем; 6 – сірий суглинок; 7 – пласт румовища; 8 – шар деструкції; 9 – гумус із дрібним румовищем; 10 – тиньк; 11 – алебастр; 12 – туронська крейда

Fig. 4. Trenches 19–22: 1 – joints of walls 12 and 1, view from the southeast; 2 – plan and section of trench 21; 3 – plan and section of trench 22. Legend: 1 – gray soil with destructions; 2 – bulk clay; 3 – sand-lime mortar; 4 – concentration of tiles; 5 – mortar with rubble; 6 – gray clayish soil; 7 – stratum of ruins; 8 – layer of destruction; 9 – humus with small debris; 10 – plaster; 11 – alabaster; 12 – Turonian chalk

Шурф 19 призначений для локалізації примикання південно-західного муру 12 Губернаторської вежі до зовнішнього обводного замкового муру 1 (рис. 2, 2). У межах шурфу з'ясовано, що мур 1 виконаний із блоків алебастру в техніці *opus emplectum* на міцній вапняно-піщаній заправі зеленуватого відтінку. Верхня частина ж муру 12 – цеглою, регулярно «на ребро». Ширина його наземної частини виносить 1,24 м, що становить 4,5 цеглини. Бруски цегли перев'язані лише в поперечному напрямку. Мур 12 споруджувано раніше за мур 1, на що вказують шви з характерними заворотами розчину на рівні нижньої цегляної верстви муру 12 (рис. 4, 1).

Шурф 20 розплановано в осях системи квадратів II із метою перевірки напрямку муру 12 Губернаторської башти. Його прокопано до глибини 1 м у суцільному сильно спресованому завалі будівельного румовища. Продовження муру 12 у межах шурфу не виявлено (рис. 2, 2).

Шурф 21 закладено з метою локалізації південно-східного муру Губернаторської вежі замку. Його розплановано в системі II (рис. 2). У межах шурфу виявлено рештки двох паралельних мурів, один із яких, зовнішній, відповідає за технікою муру 12, а другий – мур 13 – є основою внутрішньої переділки. На відмітці –1,6 м простежено замощення із вапнякових плит (рис. 4, 2).

Шурф 22 здійснено для виявлення решток північно-східної стіни Губернаторської вежі (рис. 2). У середній частині шурфу, при його південній стінці, розкрито фрагмент монолітної цегляної брили муру із профільованим виступом на торці. Моноліт стіни залягав у

злегка нахиленому положенні, що пояснювалося руйнуванням вежі внаслідок раптового динамічного навантаження. Фрагмент згустку муру було інтерпретовано рештками внутрішньої стіни башти (рис. 2, 2; 4, 3).

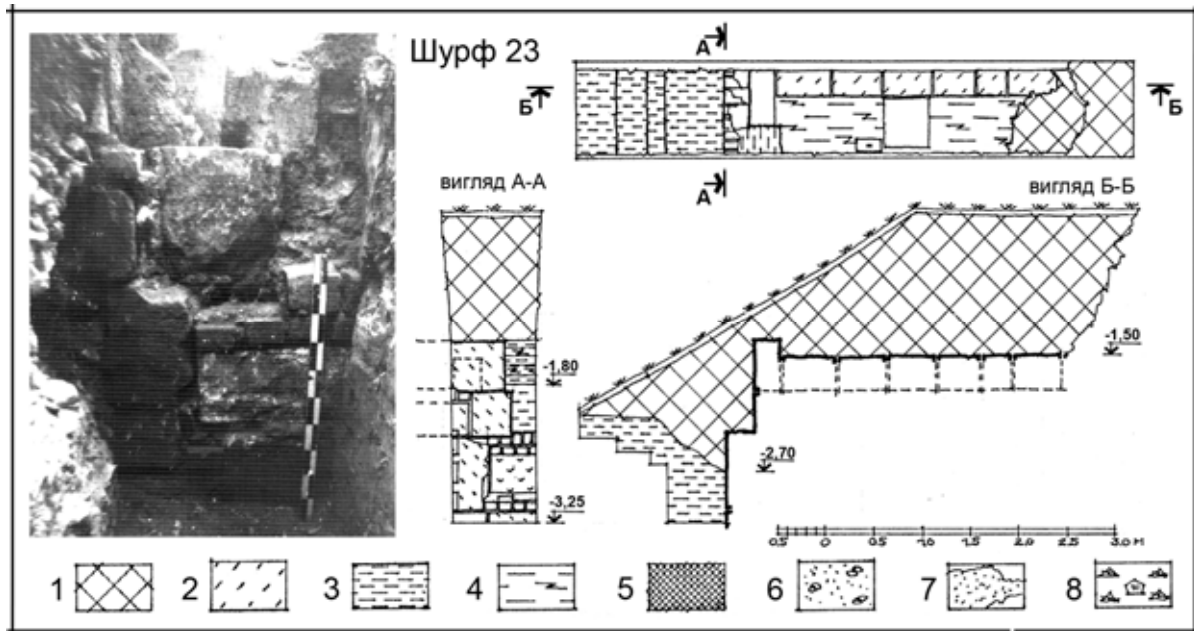

Рис. 5. Шурф 23: 1 – фрагмент північного лиця муру 14; 2 – графічна фіксація. Умовні позначення: 1 – будівельне румовище; 2 – тесаний вапняк; 3 – насипна глина; 4 – суміш глини з мергелем
 Fig. 5. Trench 23: 1 – fragment of the northern face of the wall 14; 2 – graphical record. Legend: 1 – ruins of the building; 2 – hewn limestone; 3 – bulk clay; 4 – mixture of clay with marl

Шурф 23 продовжує шурф 22 у північному напрямку. Його закладено на переломі рельєфу Замкової гори і зорієнтовано вздовж експозиції схилу (рис. 2, 2). Під щільним завалом будівельного румовища на глибині 1,3 м відносно рівня асфальтової доріжки, у західній частині шурфу, виявлено засип із мергелевих плит упереміш з охристою глиною. На глибині 1,5 м, при південній стінці шурфу розкрито поземну поверхню муру, викладеного гладко тесаними вапняковими блоками – квадратами. Мур зорієнтований чітко вздовж шурфу, має товщину 35 см, а самі блоки, що хитаються, у довжині між 30 см і 55 см (переважно близько 50 см). У тонких швах між квадратами – вапняно-піщаний розчин. Мурування простежене на довжину 2,6 м. Воно продовжується у західному напрямку. Зважаючи на рівний контур північного лиця, мурування було інтерпретоване як облицювання якоїсь поперечної, щодо напрямку обводного муру вежі, комунікації (рис. 5, 2).

У східній частині шурфу 23 виявлено лице східного обводного муру 14, законсервоване глиною. Його формує мішане мурування верствами великих тесаних вапнякових та алебастрових блоків із поясками або локальними вкрапленнями готичної цегли-пальцівки, розмірами 27×12–12,5×8–8,5 см. Мур 14 споруджено на міцному розчині. У лівій, південній, частині до нього використані профільовані вапнякові блоки, можливо, повторного використання (рис. 5).

Внаслідок поверхневого розвідувального шурфування 1995 р. вдалося локалізувати пункти перебігу всіх зовнішніх мурів башти, які вціліли практично під поверхнею відпочинкового майданчика, і зорієнтуватися, що збережені вони майже до рівня п'яти бійниць, а рівень долівки вцілілого ярусу споруди перебуває на глибині 1,6 м відносно денної поверхні. Мурування лицьових частин поєднувало цеглу, алебастр і тесаний вапняк, часто повторного використання. З'ясовано основні зовнішні розміри прямокутної башти (~22×16 м)

та орієнтацію її у плані (Азимут довшого боку = 49°). Тоді ж зауважено, що автентичні субстанції переважно законсервовані відбірною материковою глиною.

Ще з аналізу стратиграфії перетину замкового рову 1993–1994 рр. [Лукомський, 1995] зауважено, що після нищівного руйнування замку турками за допомогою вибухівки 1676 р., про що свідчить потужний пласт деструкції замкових стін, над ними з'являється консерваційний шар охристого суглинку потужністю до 60 см. Цілком імовірно, що він виник за останнього консерваційно-впорядкувального будівельного періоду замку, який здійснювався ще за життя Андрія Потоцького, впродовж 1676–1691 рр. [Лукомський, 2022, с. 45].

Рис. 6. Південно-західна частина мурів В'їзної башти на проміжній стадії розкриття: 1 – загальний вигляд із півночі, згори; 2 – південний обводний мур зі сходу; 3 – фрагмент південного мур ззовні, згори

Fig. 6. South-western part of the walls of the Entrance Tower on the intermediate stage of discovery: 1 – general view from the north, from above; 2 – southern surrounding wall from the east; 3 – fragment of the southern wall from outside, from above

Результати. З метою поживлення пізнавального туризму Національний заповідник «Давній Галич» 2022 р. розпочав архітектурно-археологічні дослідження Губернаторської башти замку в Галичі над Дністром. На цих роботах під наглядом і керівництвом археологів (Тараса Ткачука, Ігоря Креховецького, Андрія Фіголя, Олега Мельничука й ін.) упродовж польового сезону працював увесь колектив заповідника. Як консультанта було призначено одного з авторів, який разом із магістранткою Національного університету «Львівська політехніка» Софією Бахмач виконував графічну фіксацію та архітектурні описи розкриттів.

Пошарово вибираючи шар деструкцій, у південно-східному наріжнику башти розкрито вцілілі елементи планувальної структури її партерного ярусу у вигляді напіввідкритих камер при кожній із бійниць. На глибині 1,6 м повторно зафіксовано фрагмент кам'яної долівки. Мурування зовнішніх цегляних стін у доброму стані збереження завдяки тому, що свого часу

були законсервовані зовні глиною, яка обмежувала до них доступ води. Навіть зона промерзання ґрунту, яка в наших широтах сягає до 90 см углиб, не спричинила значних ушкоджень мурів. У найвіддаленішому південно-східному наріжнику розкопу можна відзначити якість консерванту. Це – досить чиста охриста глина з незначними вкрапленнями каменю чи битої цегли. Розкриття мурованих субстанцій пам'ятки полягало у видаленні переважно пласту деструкцій, що сформувався над об'єктом під час свідомого розбирання його наземних руїн на межі XVIII–XIX ст. (рис. 6).

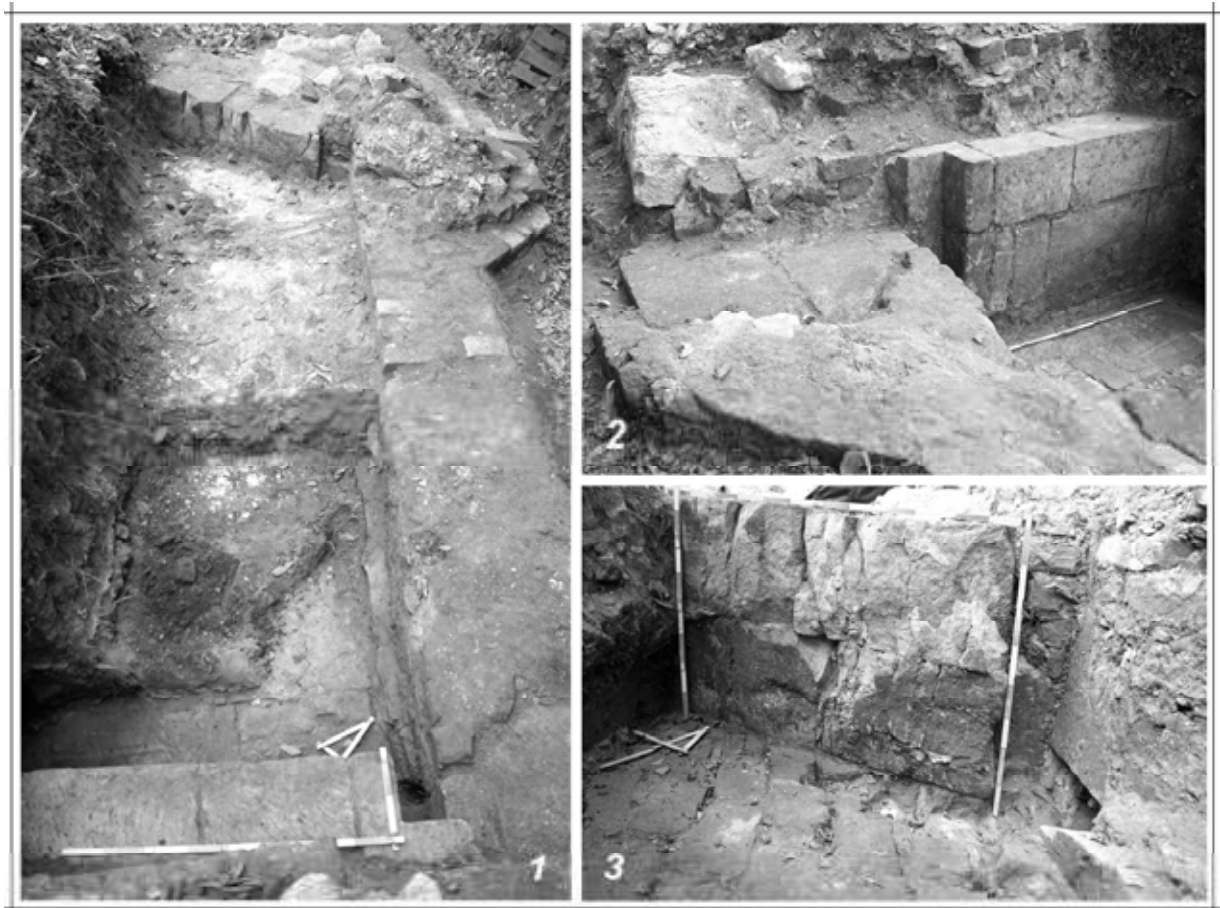

Рис. 7. Елементи В'їзної брами в час локалізації: 1 – вигляд із південного сходу; 2 – південний вузол брами, вигляд із півночі; 3 – фрагмент північного обрамлення, вигляд із південного сходу
Fig. 7. Elements of the Entrance Tower during localization: 1 – view from the south-east; 2 – southern node of the gate, view from the north; 3 – fragment of the northern framing, view from the south-east

Південний і західний зовнішні мурі викладені з міцної брускової готичної цегли «на ребро» монолітними верствами. З рівня 1 м їх підстеляє мур із квадратів алебастру. Із зовні лице мурувань, охопно зі щокими бійниць, потиньковане. Подекуди на муруваннях простежується подвійний тиньк (рис. 6, 3). Південний мур башти зберігає чіткий прямиий тильний і чільний контури. Між зовнішніми наріжниками південного муру – 22,1 м. Ширина цегляного мурування – ~1,2 м, тобто в 4 цегли. У мурі зафіксовано 4 бійниці для ведення верхнього обстрілу гаківницями. На це вказує стрімкий нахил нижніх площин бійничних прорізів, а також вузькі бійничні отвори, частково збережені при тильному контурі стіни. Глина на дні розкопу консерваційна (рис. 6).

Під час зачистки східного коротшого муру башти локалізовано один із найцікавіших об'єктів – в'їзд до неї. Його ширина – 3,5 м. З обох боків проріз в'їзду обрамляють уцілілі дві верстви мурувань із вапнякових квадратів (рис. 7, 2–3). Від одвірків самих воріт збереглися вертикальні гнізда (16×16 см), перед якими – масивні відбійники у вигляді серій чвертьколових вапнякових блоків з обох боків. В'їзд косий, у діагональному напрямку, на що вказує його північне обрамлення, яке збереглося гірше: лицеві поверхні квадратів порожевіли, потріскали і частково осипалися від дії на них високої температури внаслідок пожежі (рис. 7, 3). Долівка в'їзду замощена цеглою плазом. Проріз брами на певному будівельному етапі модернізації замку, найправдоподібніше 1658 р., було замуровано й замінено бійницею (рис. 7, 1).

Рис. 8. Димові канали: 1 – до склепу 1, вигляд із північного сходу, згори; 2 – у західній щоці внутрішньої брами, вигляд із південного заходу

Fig. 8. Smoke channels: 1 – to the tomb 1, view from north-east, from above; 2 – in western gate-cheek, view from the south-west

Товщина східної обводової стіни башти виносить 2,7 м, що в понад два рази перевищує товщину цегляних наземних зовнішніх мурів із півдня та заходу. При тильній частині стіни, біля південного обрамлення в'їзду, на рівні цегляного замощення, виявлено продух підземного склепу 1 (рис. 8, 1). Через продух визначено рівень долівки склепу 1 – $-6,1 \text{ м}^1$. За допомогою інспекційної камери вдалося загалом оглянути підземне приміщення. Воно перекрите цегляним бочковим склепінням, зорієнтованим віссю упоперек башти. Склепіння опирається на білокам'яні стіни із квадратів вапняку. На рівні стін простежується 7 ніш і проріз входу, який майже повністю засипаний румовищем ззовні, згори. Загалом приміщення велике ($\sim 10 \times 4 \times h_{\text{max}} 3,5 \text{ м}$), у задовільному стані збереження, сухе, порожнє, засмічене на долівці відшарованими зі стін деструкціями, а подекуди кількома більшими блоками каменю. Детальне дослідження склепу 1 буде можливе при забезпеченні нормального доступу до нього в найближчому майбутньому.

На східному відрізьку північного обводового муру башти локалізовано одну бійницю та східну щоку прорізу внутрішньої в'їзду до замку, який обрамлений квадратами вапняку. У внутрішньому ядрі цегляного мурування виявлено ще один, засмічений румовищем, продух до якогось невідомого підземного компартимента башти (рис. 8, 2). Такі значні продухи $20 \times 20 \text{ см}$ були необхідні не так для вентиляції, як для швидкого виведення диму під час стрільби з

¹ Рівень умовного «0» відповідає поверхні бетонної основи альтанки, залишеної майже в центрі розкопу.

гаківниць та іншого вогнепального озброєння захисників. Вони траплялися під час досліджень Шляхетської башти Старостинського замку 1997 р. [Лукомський 1997, рис. 6].

У внутрішній частині башти розкрито північне лице невідомого поздовжнього муру, паралельного південній стіні й віддаленого від її чільного контуру на 4 м. Цей поздовжній мур викладений поперемінно верствами алебастрових (зрідка вапнякових) квадратів та одинарних рядів готичної цегли – то плазом, то на ребро. На лиці муру протесана косо, під кутом 30°, штраба завширшки 15 см і завглибшки 10 см для формування тут п'яти біжучого склепіння, на що вказують відбитки канелюр цегли в застиглому, вцілілому у штрабі, розчині. Вбудоване біжуче склепіння вказує на існування під ним сходового маршу до нижче розташованих приміщень (рис. 9).

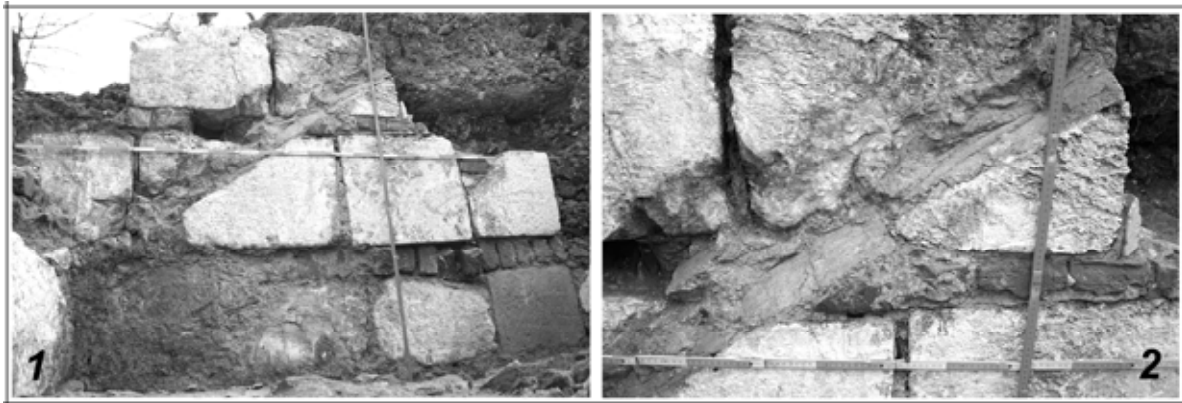

Рис. 9. Частина північного лиця муру 15: 1 – система мурування; 2 – сліди біжучого склепіння
Fig. 9. Part of the north face of the wall 15: 1 – system of construction; 2 – traces of the vault

Вже згадуваний згусток стіни із профілюванням, зафіксований 1995 р. у шурфі 22, виявився немалим – завдовжки понад 5 м і вагою понад 10 т. Спроби зрушити його за допомогою крана виявилися безуспішними. Ймовірно, цей згусток стіни походить із внутрішнього поперечного муру споруди, а його профілювання – це карнизне оздоблення прорізу, а можливо, й усіх внутрішніх приміщень партерного ярусу Губернаторської башти.

На кінцевому етапі розвідкових досліджень над розкритими субстанціями вежі за проектом Олега Лукомського спорудили консерваційний павільйон для захисту пам'ятки від вологи і морозу (виконавець – Дмитро Гринда). На зимовий період усі розкриті мурування були захищені від промерзання мінеральною ватою. Павільйон розрахований на перспективу подальшого стаціонарного архітектурно-археологічного вивчення внутрішньої частини вежі з метою консервації автентичних мурувань і пристосування їх для демонстрування та повторного використання у музейних цілях (рис. 10).

У підсумку першого польового сезону досліджень решток Губернаторської башти вдалося розкрити й зафіксувати всі доступні зовнішні мури об'єкта, крім його решток, перекритих асфальтовою доріжкою на замок, а також законсервувати автентичні субстанції пам'ятки на зимовий період.

Обговорення. Перше відкриття розвідкових археологічно-архітектурних досліджень Губернаторської башти – локалізація косої в'їзду до неї. Ідентифікація цього елемента фортифікації дає підстави по-новому переглянути і проаналізувати письмові джерела, що стосуються описів Старостинського замку. Зокрема, зі щойно опублікованого Інвентаря Галицького замку 1582 р. [Archiwum Główny] досить переконливо ідентифікується не лише В'їзна брама, але й сама Губернаторська вежа, яка цю назву отримала, очевидно, пізніше, коли замок перестав виконувати мілітарні функції, а первісно її названо в інвентарі «мурованою

баштою». Це історичне визначення треба надалі застосовувати до досліджуваної споруди. А ще краще її вирізняти з-поміж інших об'єктів назвою «В'їзна башта».

Рис. 10. Консерваційний павільйон: 1 – екстер'єр із заходу, згори; 2 – фрагмент інтер'єру з півночі
Fig. 10. Conservational pavilion: 1 – exterior from the west, from above; 2 – a fragment of the interior from the north

В інвентарі 1582 р. описано так: «Наперед до замку входить ся першою брамою, до якої є ворота з хвірткою ... Від цієї до іншої брами є **мурований на стовпах міст**, добре підбитий гонтами до **мурованої башти**. У тій башті є **подвійні ворота** ... Поруч тих воріт є **фіртка** ... У тій брамі **внизу – шість склепів** ... Перший склеп [із зем'янськими речами] ... Другий склеп [зі зброєю] ... Третій склеп ... був замість сіней між тими двома. Четвертий склеп нижче [знаходився] ... П'ятий склеп ... Шостий склеп ... Над тими склепами – велика мурована світлиця ... Від тієї башти іде **міст до третьої брами**, на котрому мості є **пушкарня** ...» [Капраль, Стасюк, 2022, с. 156–157] (виділення і купюри Ю. Л.).

Отож башта з подвійними воротами була в'їзною, мала внизу шість склепів у двох рівнях і з неї всередину замку виводив ще один міст із пушкарнею, який прямував до третьої брами. Всі названі в описі елементи в'їзду, або принаймні сліди від них, мають перспективу бути виявленими у процесі ширших археологічних досліджень, оскільки від XVI ст. культурна верства всередині й навколо пам'ятки зросла за рахунок деструкцій на понад 1,6 м, а місцями – значно більше. При виконанні теперішнього етапу досліджень потрібно зосередитися на детальніших обстеженнях внутрішньої частини В'їзної башти.

Другий важливий здобуток вступних розкопок башти – фіксація її точного плану. Деталі на ньому представлені поки що схематично, подекуди – гіпотетично, але загальні розміри й перебіг внутрішніх стін партерного ярусу споруди виконані з достатньою точністю, щоби здійснити картографічний аналіз досліджуваного об'єкта.

Накладаючи отриманий унаслідок обмірів план В'їзної башти на сучасну ситуацію й історичні мапи, проаналізуємо розкриту структуру пам'ятки для розробки програми її досліджень. На сучасному плані при південному, довшому, мурі башти з чотирма бійницями верхнього бою прилягає досить значна трикутна площа майданчика, яка одним кутом простягається на 10 м від південної стіни, що виглядає для фортифікації цілком нелогічно (рис. 11, 1, 2).

Площа додаткової трикутної тераси при південному мурі башти на мапі майора Маговича 1795 р. відсутня [План Галича Маговича 1795 р.]. Отже, вона мала б з'явитися вже після 1795 р., а не за життя Андрія Потоцького, як припускали раніше. Місце цього трикутника огинає дорога. Із її протилежного боку зображено кілька терасованих останців, що є залишками давнішої фортифікації. Сліди дороги вціліли у вигляді прогулянкові стежки, упорядкованої підпірною стінкою радянського часу, що прямує від міста вздовж північно-східного схилу при основі колишніх ескарпів, на 7 м нижче від рівня розкопу, а на південному

кінці наглухо впирається у штучно насипаний трикутник при башті. Припускаємо, що саме під цим трикутником, напроти одного з найбільших останців, законсервовано рештки першої брами із хвірткою до замку, описані в Інвентарі 1582 р. Тоді від неї до косоного в'їзду у східному мурі споруди впродовж ~40 м дорога на мурованих стовпах мала би стрімко підноситися й розвертатися на 135° у плані колом до виявленого в башті в'їзду (рис. 11, 3).

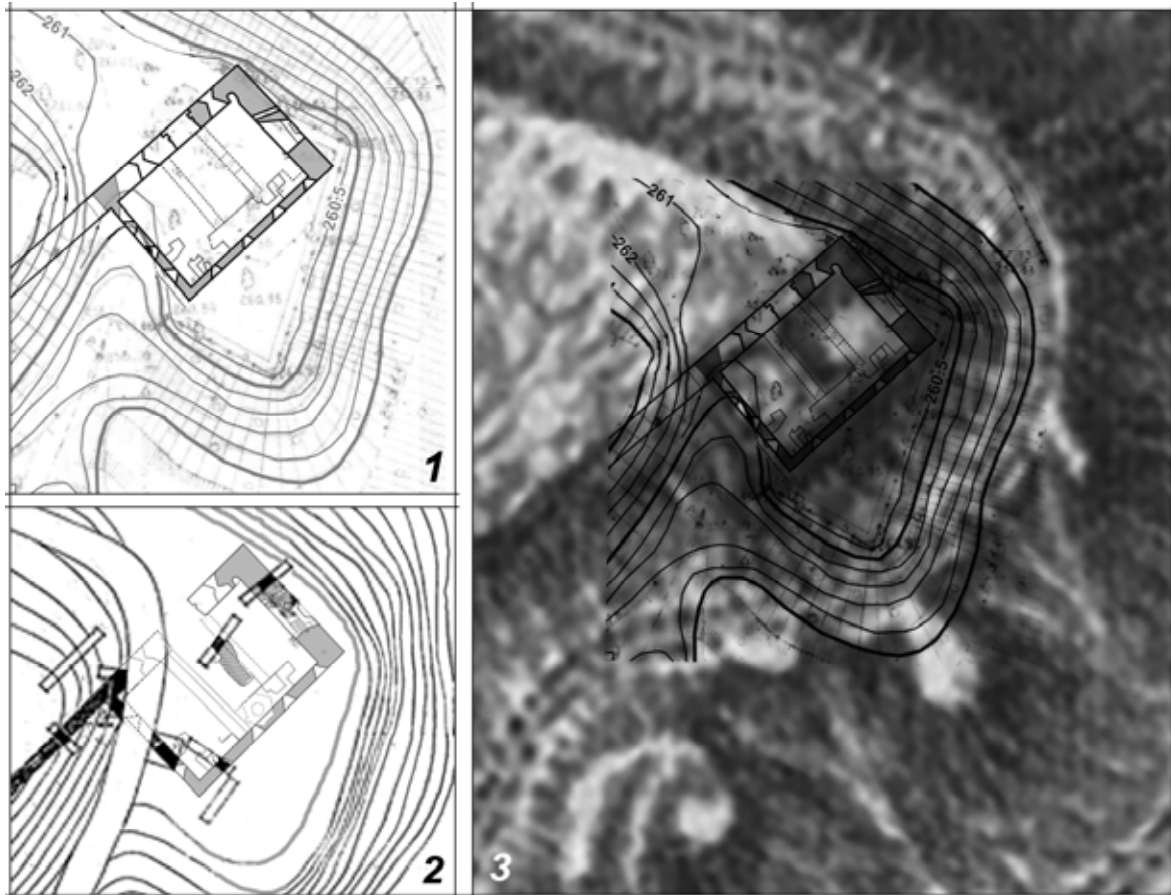

Рис. 11. План розкритих субстанцій В'їзної башти: 1 – на сучасній ситуації; 2 – на ситуації 1995 р.; 3 – накладений на мапу Маговича (перед 1795 р.) із гіпотетичною реконструкцією «мосту, мурованого на стовпах»

Fig. 11. Plan of discovered substances of the Entrance Tower: 1 – on the modern situation; 2 – on the situation of 1995; 3 – overlaid on the map of Magovych (before 1795) with the hypothetical reconstruction of the «bridge, built on pillars»

На мапі Маговича В'їзну башту зображено без даху з відкритим планом, як і всі інші вцілілі споруди замку, які на час картографування стояли у стінах без дахів. В'їзна башта у вигляді прямокутника, співвідношення зовнішніх сторін якого близьке 2:1~2, тоді як ця ж пропорція зафіксована в натурі – $22,10/16=1,4$. Прямокутник розділений переділкою на майже рівні компартименти, з яких східний – трохи більший, наближається до квадрата. Товщина стін приблизно однакова і виносить ~2,5 м. У стінах не показано жодних прорізів. Накладаючи, отриманий у результаті обмірів план В'їзної башти на план Маговича, констатуємо певну диспропорцію порівняно з натурою. Якщо навіть співмасштабувати ширину прямокутника, то довжина його виявляється на історичному плані більша на ~3 м. Якщо ж перетворювати відрізок довжини башти на натуральні розміри відповідно до масштабу карти, то він

виявляється завдовжки ~28 м, тоді як обміряна в натурі довжина становить 22,1 м. Отож пропорція плану споруди і її розміри, представлені у джерелі, суттєво коректуються (рис. 11, 3).

На плані Галицького замку з Національного архіву у Кракові, за підписом інженера Антонія де Геєгерштайна [Нагірний, 2016, кольор. вкладка; Archiwum Państwowe w Krakowie], башта, на відміну від інших мурованих руїн замку, залита червоним кольором із досить чіткими контурами та двома підписами біля її зображення: «муровані стіни замку» та «старий замок». План її не пов'язаний з іншими оборонними стінами, але встановлений на наріжнику замку й досить правильно зорієнтований. Пропорція загального прямокутника споруди інша – $L/B=1,3$. Тому порівняно з теперішніми точнішими обмірами прямокутник башти коротший на кілька метрів (рис. 12, 3). Башта виразно дводільна. Внутрішня переділка зображена тоншою за зовнішні мури. У споруді показано три дверні прорізи: два різновеликі – у північній стіні, а більший – у східній – замуrowаний. Це – колишній проріз зовнішньої брами. Його зображено з одним внутрішнім уступом симетрично. Виконавці креслення знехтували тим, що первісний проріз був косим, або не знали цього (рис. 12, 2).

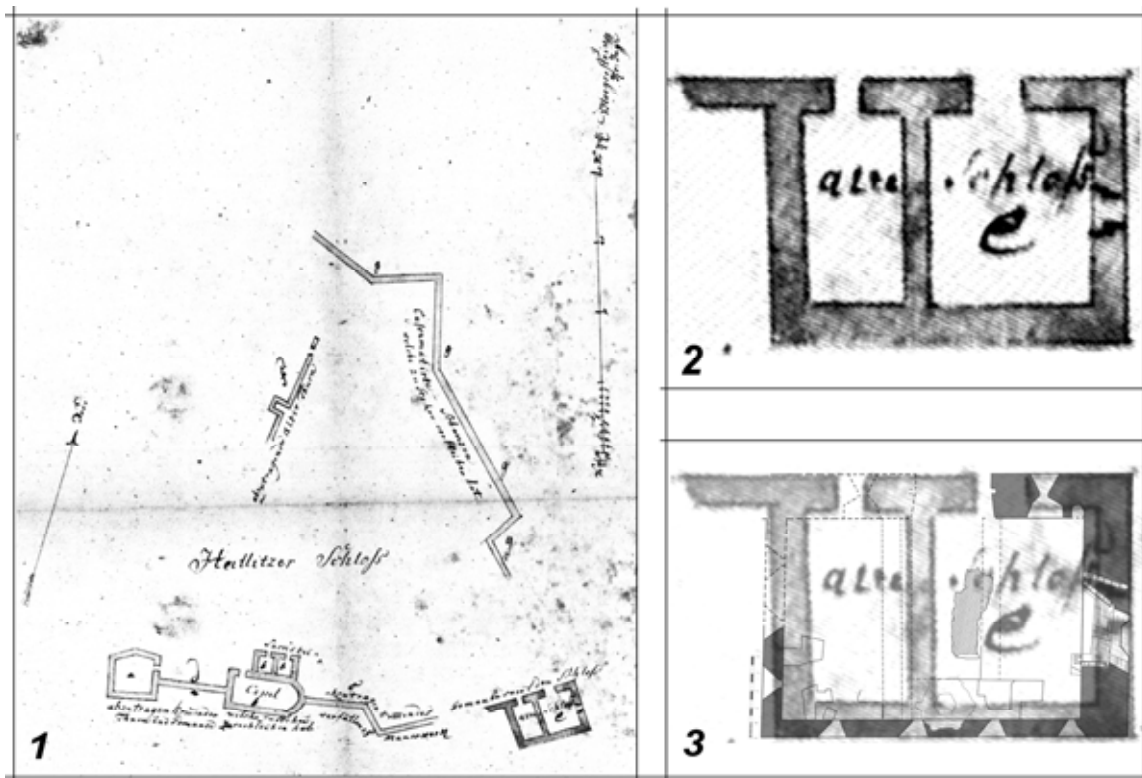

Рис. 12. План Галицького замку А.Геєгерштайна з Національного архіву у Кракові: 1 – цілісний документ; 2 – збільшений план В'їзної башти; 3 – те ж саме з накладанням сучасних обмірів об'єкта

Fig. 12. Plan of Halych castle made by A. Heegerstein from the National Archives in Kraków: 1 – complete document; 2 – magnified plan of the Entrance Tower; 3 – the same with overlaid recent measurements of the object

Відомий ще один план руїн Старостинського замку в Галичі з Віденського архіву, виконаний наприкінці XVIII ст., який свого часу скопіював Александр Чоловський [Laszak, 2004, s. 118]. Це найточніше картографічне джерело, якщо зіставляти його деталі з теперішньою археологічною інформацією. Аналіз першоджерела, яким не оперуємо, заслуговує окремої публікації. Відзначимо, що зовнішній габарит плану та товщина зовнішніх

мурів Губернаторської башти на його прорисі розбігається з натурними сучасними обмірами всього до ~1 м. Набагато ближче до історичної правди зображені завужені прорізи В'їзної косої брами, хвіртки, неподалік неї, у східній стіні, а також чітко «сідає» північна щока внутрішньої брами. Натомість бійниці партерного ярусу зображені не всі, а лише дві в західній торцевій стіні, й ті розташовані ширше одна від одної за дійсний стан. Можливо, на час фіксації чотири бійниці південної стіни та північно-східна бійниця були вже засипані або ними знехтував автор прорису, що мало ймовірно. У північному мурі до меншого компартимента башти провадить окремих дверний проріз, аналогічно, як і на попередньому плані із Кракова (рис. 12, 2; 13, 2).

Рис. 13. Прорис плану Галицького замку, який виконав А. Чоловський із першоджерела у Віденському архіві: 1 – загальний план із доопрацюванням авторів; 2 – план В'їзної башти з накладанням реального плану

Fig. 13. Drawinf of the plan of Halych castle, made by A. Czołowski from the source in the Archives in Vienna: 1 – general plan with additions made by the authors; 2 – plan of the Entrance Tower overlaid by the real plan

Наступний план Галицького замку введений до наукового обігу в міжвоєнний період [Mańkowski, 1934], його підписав працівник урядової дирекції будівництва у Львові, той самий Антоній де Геєрштайн [Polak, 1997; Федунків, 2013, с. 91–95; 2020, с. 191–195]. Згідно з підписом, план виконаний для звіту місцевої влади про стан твердині та скерований до Губернського уряду 10 квітня 1795 р. разом із загальним топографічним планом м. Галича і поділом ґрунтів авторства майора Маговича [Нагірний, 2016, с. 149]. Фрагмент останнього вже розглянуто (рис. 11). Перший же план із рельєфом і перетинами значно відрізняється від усіх попередніх примітивністю подачі обмірного матеріалу, часто фантазійними й нереальними відображеннями об'єктів і трансформаціями в їхній просторовій орієнтації [Поліщук, 2011] (рис. 14, 1). На нашу думку, цей документ виконано менш детально, з елементами фантазії і він відображає радше проект впорядкування руїн Старостинського замку, ніж звітне креслення, про що повідомляє підпис на ньому. Для доведення цієї думки, розгляньмо лише три аргументи:

1. Нереально зображено Шляхетську башту: на плані у вигляді правильного п'ятикутника (пентагону) з бутафорними бійницями; на перетині – з неіснуючими бійницями нижнього ярусу і бланками/мерлонами в завершенні. Реальні ж руїни Шляхетської башти – виразно неправильний п'ятикутник у плані і триярусна споруда (рис. 13; 14).

2. Приміщення Актів земських і гродських, прибудовані до каплиці Святої Катерини, мають нереальний тридільний план, хоча насправді приміщень було два, без комунікації до них з інтер'єру каплиці, від якого насправді немає і не могло бути жодних слідів.

3. В'їзна башта майже квадратна у плані, зі сходами в куті, хоча насправді була прямокутною, видовженою зі сходу на захід, що засвідчують інші картографічні матеріали, зокрема план А. Геєгерштайна із Краківського архіву (рис. 12). Вцілілий північний фасад башти зображений нереалістично відносно інших картографічних матеріалів і реально обмірянних руїн. Навіть якщо допускати, що західне членування башти було повністю розібраним, а східна її частина збережена у вигляді зображеного м'якого квадрата (рис. 14, 3), то північний фасад споруди не був би таким симетричним, з талусованими стінами нижнього ярусу, які в реальності строго вертикальні.

Отож у документі дуже багато суб'єктивного. Його навряд чи міг виконати А. Геєгерштайн, якому належить план замку, збережений у Краківському архіві. Або це – ескізний проект впорядкування руїн замку останньої чверті XVIII ст., коли каплиця Святої Катерини вже мала би втратити дах (зважаючи на опис замку 1767 р. [Czołowski, s. 82]), а на В'їзній башті він міг ще бути проєктованим над уцілілою частиною мурів, на підставі частково збереженого.

Разом із суб'єктивними моментами на іконографічному джерелі зображена, більш-менш точно, низка цілком реалістичних традиційних деталей, пов'язаних з історією В'їзної башти. Тут фігурує, зокрема, зовнішній косий проріз в'їзду, північна щока якого уступами розширюється досередини, хоч уже відомо, що в'їзд було замуровано і замінено бійницею. Напевно, автор джерела знав про первісний в'їзд.

Поряд із зовнішньою брамою існує прохід-хвіртка, щоправда пряма й вужча, а не ледь скошена та ширша, як насправді. Внутрішні сходи у приміщенні показані у правильному місці, хоча й без урахування товщини подвійного південного муру (рис. 14, 2–3). Не викликає сумніву існування другого поверху і високого даху над ним, що засвідчують історичні описи споруди. Яким би не був умовним північний фасад, але передає вигляд башти з елементами романтичності й суб'єктивних (проєктованих?) додатків автора (рис. 14, 1).

Уздовж зовнішнього периметру із заходу, півдня і сходу при башті зображено берму/доріжку завширшки 2–3 м, за якою – стрімкі укоси гори. До кутів споруди з напільного боку провадять стрімкі стежки-доріжки від нижньої тераси з обводною дорогою навколо замку. Попри північний ріг башти йде досить широка в'їзна дорога, обабіч якої показано теж стрімкі укоси.

На цій підставі можна припускати, що у другій половині XVIII ст., коли замок не виконував мілітарних функцій, дублюючи в'їзну дорогу на замок могли влаштувати саме тут, використовуючи колишній, напівзасипаний оборонний рів при північній стіні башти. Наявність фосоі замку в цьому місці яскраво засвідчує бійниця верхнього бою, яку ми відкрили в північному мурі при цьому його нарізнику, а також твердження, цитованого Інвентаря 1582 р.: «Від тієї башти іде міст до третьої брами, на котрому мості є пушкарня...» [Капраль, Стасюк, 2022, с. 157].

На плані-реконструкції Галицького замку, опублікованому в Атласі Галича [Капраль, 2018, мапа 3.4], укладеному на основі компіляції зазначених джерел і розвідкових археологічних розкриттів, інформація про план В'їзної башти потребує коректування (рис. 15, 1). Спроба реконструкції підземного ярусу Урядової вежі виконана з урахуванням уже відомої, значно потужнішої ширини обводових мурів, наявності бійниць прямого бою, а також місця сходів у нижній ярус (рис. 15, 2). За логікою вказаної в інвентарі 1582 р. кількості склепів (шість), у башті міститься ще один нижчий ярус із трьома підземеллями.

Серед збережених аналогій в'їздів із-посеред синхронних фортифікацій України, відзначимо мурований на стовпах міст до замку у Клевані, а також проріз аналогічної подвійної брами з тотожними чвертьколистими відбійниками в Язловецькому замку [Калько, 2021; Язловецький замок].

Програма досліджень зовнішньої частини башти повинна полягати насамперед у вузьких розвідкових траншеях уздовж експозиції схилів, які навхрест променево розташовуватимуться

впоперек обводових мурів. Її реалізацію, з огляду на значнішу трудомісткість і низку необхідних для цього укріплювальних заходів замкових схилів, необхідно відкласти на другий етап досліджень. Програма архітектурно-археологічних досліджень внутрішньої ж частини В'їзної башти полягає у:

- 1) зачистці, фіксації та дослідженні профільованого згустку стіни, виявленого всередині плану, з'ясуванні його походження;
- 2) виконанні трьох розвідувальних зондів і повного розкриття партерного ярусу башти, крім площі пам'ятки, перекритої дорогою;
- 3) детальнішому неінвазійному обстеженні першого відомого склепу башти (рис. 16).

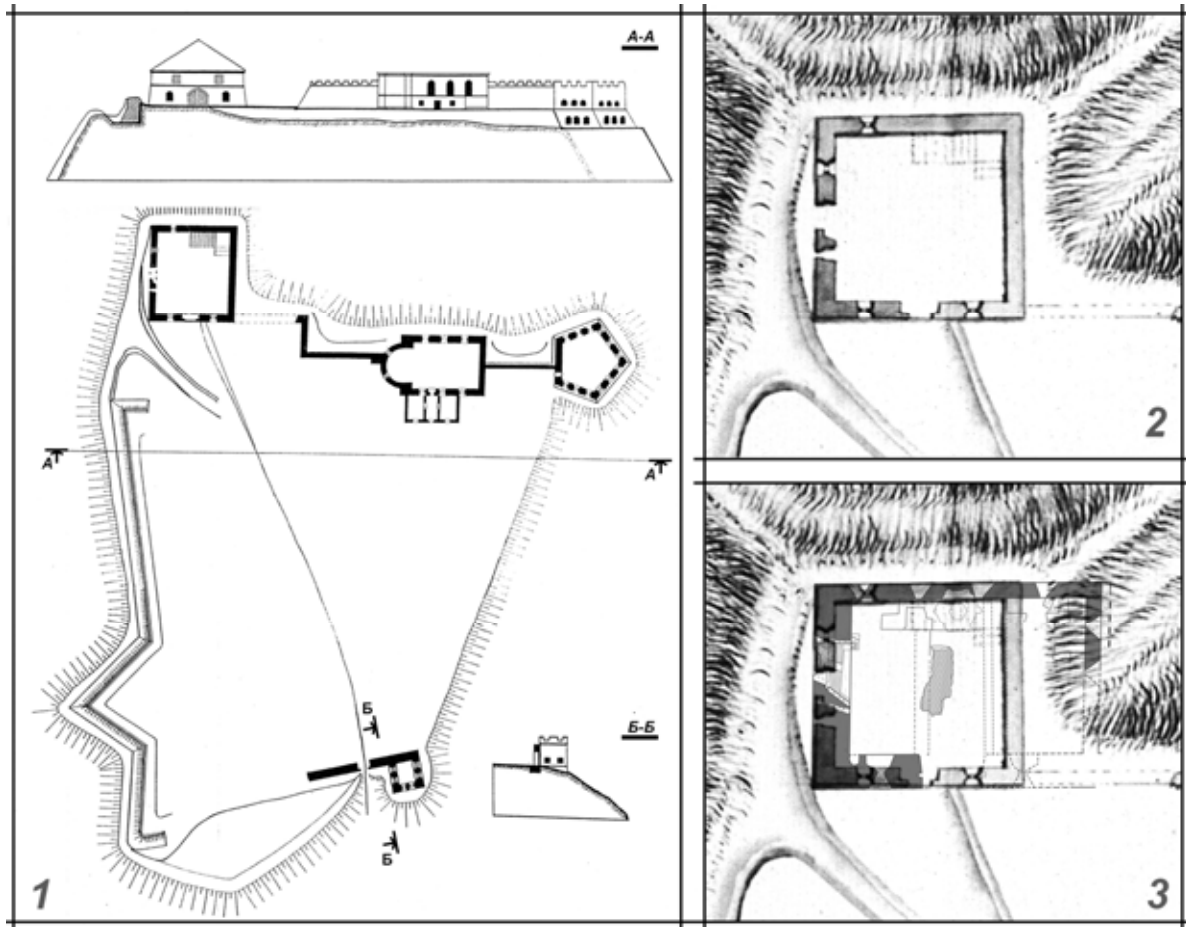

Рис. 14. Аналіз другої мапи авторства А.Геєгерштайна 1795 р.: 1 – прорис зафіксованого плану та перетинів замку; 2 – фрагмент із планом В'їзної башти; 3 – накладання реального плану на картографічне джерело

Fig. 14. Analysis of the second map made by A. Heegerstein from 1795: 1 – drawing of the recorded plan and section of the castle; 2 – fragment with the plan of the Entrance Tower; 3 – the overlay of the real plan on the cartographical source

Згідно з описами елементів «Старої брами» до замку, зроблено попередню спробу гіпотетичної реконструкції В'їзної башти, яку треба розглядати в сукупності із загальною програмою археологічних досліджень Галицького замку XIV–XVIII ст. (рис. 17).

Отже, локалізацію східної наріжної башти Галицького замку другої половини XVI ст. здійснив системою розвідувальних шурфів 1995 р. Архітектурний загін Галицької археологічної експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

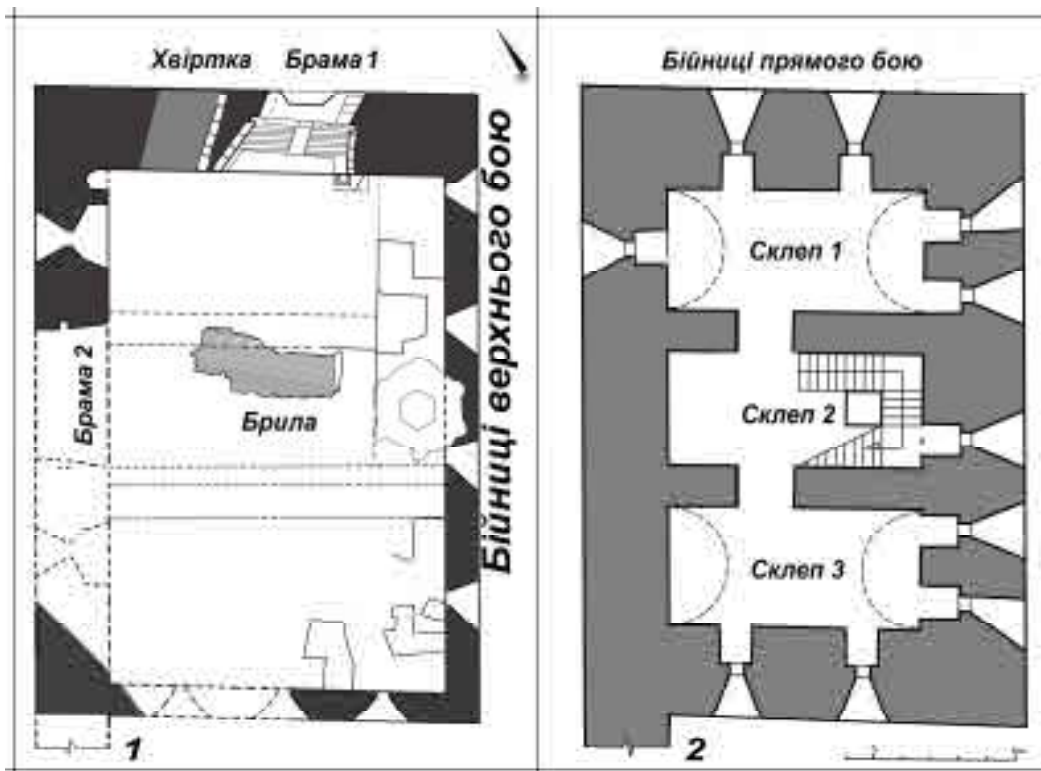

Рис. 15. Схематичні плани В'їзної башти: 1 – на рівні партеру; 2 – на рівні – 1-го ярусу (гіпотеза)
 Fig. 15. Schematic plan of the Entrance Tower: 1 – on the level of parterre; 2 – on the level of – first tier (hypothesis)

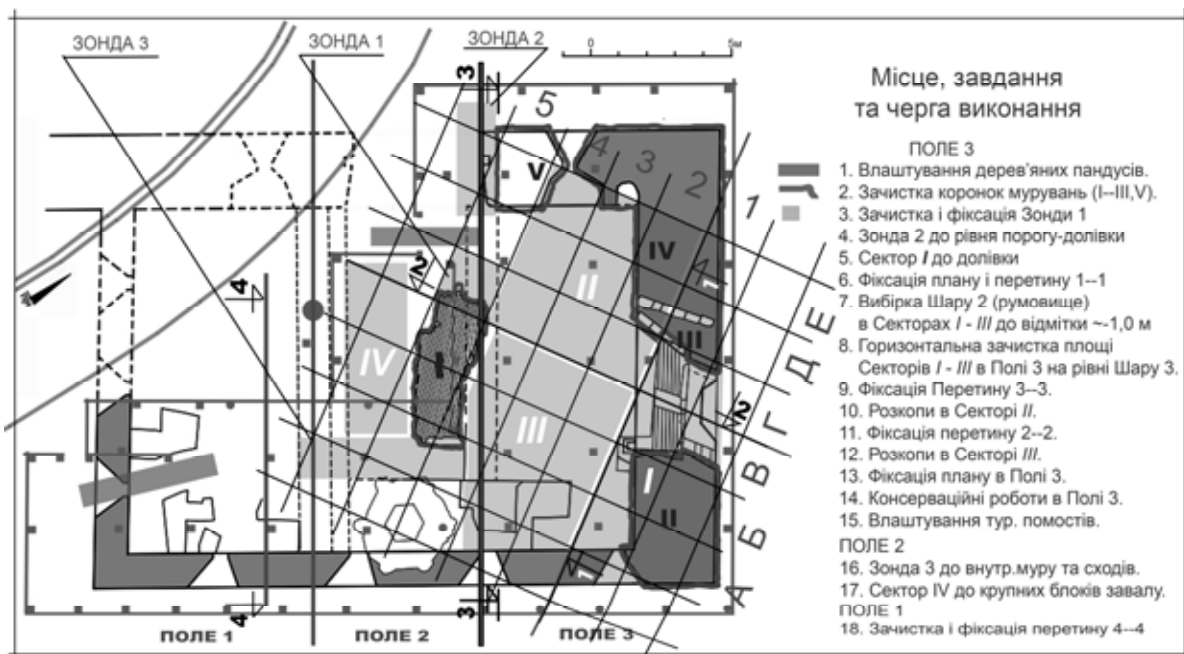

Рис. 16. Програма другого сезону архітектурно-археологічних досліджень
 Fig. 16. Program of the second season of architectural archaeological research

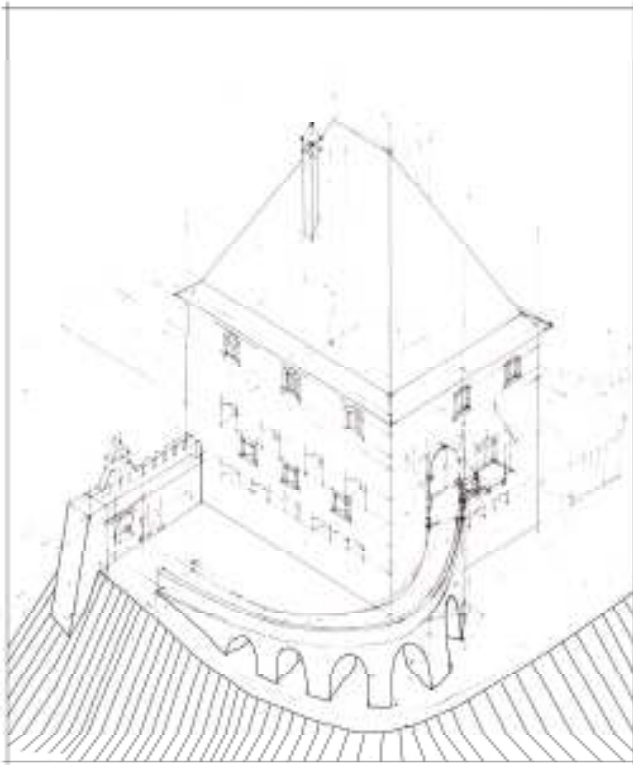

Рис. 17. Гіпотетична реконструкція В'їзного вузла Старостинського замку у другій половині XVI ст.
Fig. 17. Hypothetical reconstruction of the Entrance hub of Starostynskyi castle in the second half of the XVI century

В'їздова башта Старостинського замку в Галичі – надзвичайно перспективний об'єкт тривалого стаціонарного комплексного дослідження з подальшою консервацією, музеєфікацією та пристосуванням об'єкта під музейну функцію.

Авторський внесок. ЮЛ – концептуалізація; дослідження; методика; наукове керівництво; натурні архітектурно-археологічні обміри; написання – оригінальний рукопис, редагування; виготовлення фото та графічних ілюстрацій; картографічний аналіз; пошук і відбір аналогій; ІК – керівництво польовими дослідженнями; обробка рухомого археологічного матеріалу; редагування.

Декларація щодо конфлікту інтересів. Автори заявляють, що в них немає конфлікту наукових і фінансових інтересів чи особистих вигод, отриманих від третіх осіб, які могли би вплинути на дослідження, результати яких наведено у статті.

Подяки. Автори висловлюють подяку Василеві Михайловичу Петрику за участь у розвідкових дослідженнях Галицького замку у складі експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України 1995 р., допомогу в опрацюванні звітних матеріалів, а також Володимирові Євгеновичу Олійнику за сприяння у проведенні польових досліджень 2022 р. та сприяння у спорудженні консерваційного павільйону над об'єктом.

У результаті сучасних вступних архітектурно-археологічних стаціонарних досліджень 2022 р. вдалося розкрити 70 % перебігу зовнішніх мурів і частину внутрішньої планувальної структури об'єкта, зробити його обстеження, графічну фіксацію, а також законсервувати на зимовий період у спеціально спорудженому павільйоні. За виявленими фортифікаційними елементами пам'ятка ідентифікується зі згаданою у джерельних описах В'їзною, Губернаторською або Судовою баштою Старостинського замку, що вирішує проблему відчитання послідовності опису об'єктів замку в багатьох історичних джерелах.

У результаті картографічного аналізу зафіксованих субстанцій В'їзної башти стверджуємо, що найбільш точним джерелом відображення планувальної структури Старостинського замку є план 1795 р., що має зберігатися у Віденському архіві, з якого необхідно найближчим часом отримати чітку копію.

На основі результатів вступних масштабних досліджень 2022 р., аналізу письмових і картографічних джерел розроблено Програми внутрішніх та зовнішніх археологічних розкриттів, із яких зовнішні планується провести у другу чергу.

ЛІТЕРАТУРА

- Капраль, М. (ред.). (2018). *Галич. Атлас українських історичних міст*, 2. Львів.
- Гончаров, В. (1955). Археологічні дослідження древнього Галича в 1951 році. *Археологічні пам'ятки УРСР*, V, Київ, 22–31.
- Добрянський, В. (2014). До питання хронології спорудження та зведення споруд Чортківського замку. Попередні результати досліджень. *Археологія і фортифікація України*. Кам'янець-Подільський, 273–275.
- Калько, С. (2021). *Реквієм за давнім замком, або сумна доля Клеванської твердині*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/rekviiem-za-davnim-zamkom-abo-sumna-dolia-klevanskoj-tverdini>
- Капраль, М., Стасюк, А. (2022). Інвентар Галицького замку 1582 р. А. Стасюк (ред.). *Галич. Збірник наукових праць*, 7, Івано-Франківськ, 143–164.
- Лукомський, Ю. (1995). *Звіт Архитектурного загону ГААЕ про польові дослідження у 1993–94 рр.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Львів, 49 арк.
- Лукомський, Ю. (1996). *Звіт Архитектурного загону Галицької археологічної експедиції про польові дослідження на Старостинському замку в місті Галич Івано-Франківської області*. Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Львів, 58 арк.
- Лукомський, Ю. (1997). *Звіт Галицької рятівної археологічно-архитектурної експедиції про результати польових досліджень на території Старостинського замку в місті Галич у 1997 р.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Кн. II. Львів, 70 арк.
- Лукомський, Ю. (2022). До концепції вивчення архітектурно-археологічного комплексу Замкова гора у Галичі над Дністром. А. Стасюк (ред.). *Галич. Збірник наукових праць*, 7, Івано-Франківськ: Лілея НВ, 35–60.
- Нагірний, В. (2016). Невідомий план Галицького замку Антонія Геєгерштайна. М. Волощук (ред.). *Галич. Збірник наукових праць*, 1, Івано-Франківськ: Лілея НВ, 148–154.
- План Галича Маговича, 1795. *Kriegsarchiv in Wien. Kartensammlung, HALICZ_NR_01_SIT_PLAN*. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34424>
- Поліщук, Л. (2011). Об'ємно-планувальна характеристика Галицького замку за планом інженера А. Геєгерштайна. О. Береговський (ред.). *Замки України: дослідження, збереження, використання. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Галич, 3 листопада*.
- Рожко, М. (2016). *Архітектура та система оборони Українських Карпат у княжу добу*. Львів, 232 с.
- Среджук, П. (2016). Замок у Галичі. А. Королько (ред.). *Етнокультурна спадщина Прикарпаття: матеріали Всеукр. наук. конф. (на пошану М. Паньківа з нагоди його 75-річчя)*. м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2015 р. Івано-Франківськ, 304–321.
- Строць, Л. (2012). Археологічні дослідження замків Тернопілля. *Волино-Подільські археологічні студії*, III, Луцьк, 192–196.
- Терський, С. (2009). Дерев'яні шляхетські замки Волині. М. Франс, К. Pletkiewicz (red.). *Od Zborowa do NATO (1649–2009)*, Toruń, 44–51.
- Терський, С., Омельчук, Б. (2016). Археологія замчиц Західної України: історія та перспективи дослідження. *Historical and Cultural Studies*, 3/1.
- Федунків, З. (2013). *Галицький замок*. Івано-Франківськ: Нова Зоря.
- Федунків, З. (2020). *Оборонна архітектура Галича над Дністром*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 367 с.
- Язловецький замок, Вежа замку, фото*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BA
- Archiwum Państwowe w Krakowie. Oddział 1. Zespół 684: Teki Antoniego Schneidera z lat 1773–1877. TeKa PL 1145. Ark. 1.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Skarbu Koronnego. Zespół nr 7. 4: Inwentarze Starostw, 1495–1795. Sygn. 79 [H. 1]: Inwentarz, Regestra starostwa halickiego i kołomyjskiego, woj. ruskie, ziemia halicka (1534–1582). K. 96–99v. URL: http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/7/1_7_0_11%20ASK%20LVI/album/79/index.html

Czołowski, A. (1892). Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. *Teka Konserwatorska, I*, Lwów, 80–82.

Laszak, E. (2004). *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)*. Łódź: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, 176 s.

Mańkowski, T. (1934). Plany dawnych zamków Halicza i Przemysła. *Biuletyn Historii sztuki i kultury, III/4*, Kraków, 290, tabl. XLVI.

Polak, T. (1997). *Zamki na kresach. Białoruś, Litwa, Ukraina*. Warszawa.

REFERENCES

Kapral, M. (Ed.). (2018). Halych. *Ukrainian historic towns atlas, 2*. Lviv. (in Ukraine).

Goncharov, V. (1955). Archeological research of ancient Halych in 1951. *Archeolohichni pam'iatky of the Ukrainian SSR, V*, Kyiv, 22–31. (in Ukraine).

Dobrianskyi, V. (2014). To the question of chronology of building and erection of building of Чортківського of lock. *Previous results of researches. Archeolohiia i fortyfikatsiia Ukrainy*. Kamianets-Podilskyi, 273–275. (in Ukraine).

Kalko, S. (2021). Requiem for an ancient castle, or the sad fate of Klevan stronghold. URL: <https://photo-lviv.in.ua/rekviem-za-davnim-zamkom-abo-sumna-dolia-klevanskoi-tverdnyi> (in Ukraine).

Kapral, M., Stasiuk, A. (2022). 1582 inventory of the Halych Castle. A. Stasiuk (Ed). *Halych. Zbirnyk naukovych prac, 7*, Ivano-Frankivsk, 143–164. (in Ukraine).

Lukomskyi, Yu. (1995). *1993–94 Field Survey Report of the HAAE Architectural and Archeological Squad*. Scientific archive of the Department of Archeology of the I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 49 sh. (in Ukraine).

Lukomskyi, Yu. (1996). *Report of Architectural detachment of the Halician archaeological expedition on the field researches of the Starosta's castle in the city of Halych the Ivano-Frankivsk area*. Scientific archive of department of Archaeology of the I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Lviv, 58 sh. (in Ukraine).

Lukomskyi, Yu. (1998). *Report of the Halician rescue archeological and architectural expedition on the results of field research on the territory of the Starosta's castle in the city of Halych in 1997*. Scientific archive of the Department of Archeology of the I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Book II. Lviv, 70 sh. (in Ukraine).

Lukomskyi, Yu. (2022). To the concept of studying the architectural and archaeological complex of Castle Hill in the city of Halych above Dniester. A. Stasiuk (Ed). *Halych. Zbirnyk naukovych prac, 7*, Ivano-Frankivsk; Lileia NV, 35–60. (in Ukraine).

Nahirnyi, V. (2016). An unknown plan of the Halician castle of Antonius Heegerstein. M. Voloshchuk (Ed). *Halych. Zbirnyk naukovych prac, 1*, Ivano-Frankivsk: Lileia NV, 148–154. (in Ukraine).

Plan Halycha Mahovycha, 1795. War archive in Vienna. card collection, HALICZ_NR_01_SIT_PLAN. URL: <https://uma.lvivcenter.org/uk/maps/34424> (in Ukraine).

Polishchuk, L. (2011). Volumetric planning characteristics of Halych castle according to the plan of engineer A. Heegerstein. O. Berehovskiy (Ed). *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Halych, November 3*. (in Ukraine).

Rozhko, M. (2016). *Architecture and defense system of the Ukrainian Carpathians during the princely period*. Lviv, 232 p. (in Ukraine).

Siredzhuk, P. (2016). Castle in Halych. A. Korolko (Ed.). *Ethnocultural heritage of Prykarpattia. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (in honor of M. Pankiv on the occasion of his 75th birthday)*. Ivano-Frankivsk, December 4, 304–321. (in Ukraine).

Strotsen, L. (2012). Archeological research of Ternopil castles. *Volyno-Podils'ki archeologichni studiji, III*, Lutsk, 192–196. (in Ukraine).

Terskyi, S. (2009). Wooden noble castles of Volyn. M. Franc, K. Pletkiewicz (Eds.). *Od Zborowa do NATO (1649–2009)*, Torun, 44–51. (in Ukraine).

Terskyi, S. & Omelchuk, B. (2016). Archeology of the castles of Western Ukraine: history and research prospects. *Historical and Cultural Studies*, 3/1, 125–129. (in Ukraine).

Fedunkiv, Z. (2013). *Halician castle*. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria, 183 p. (in Ukraine).

Fedunkiv, Z. (2020). *Defense architecture of Halych over the Dniester*. Ivano-Frankivsk: Lileia NV, 367 p. (in Ukraine).

Yazlovetskyi Castle, Castle Tower, photo. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BA (in Ukraine).

Archiwum Państwowe w Krakowie (APK). Oddział 1. Zespół 684: Teki Antoniego Schneidera z lat 1773–1877. TeKa PL 1145. Ark. 1. (in Polish).

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Archiwum Skarbu Koronnego. Zespół nr 7. 4: Inwentarze Starostw, 1495–1795. Sygn. 79 [H. 1]: Inwentarz, Regestra starostwa halickiego i kołomyjskiego, woj. ruskie, ziemia halicka (1534–1582). K. 96–99v. URL: http://agadd2.home.net.pl/metrykalia/7/1_7_0_11%20ASK%20LVI/album/79/index.html (in Polish).

Polak, T. (1997). *Zamki na kresach. Białoruś, Litwa, Ukraina*. Warszawa. (in Polish).

Czołowski, A. (1892). Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. *Teka Konserwatorska, I*, Lwów, 80–82. (in Polish).

Laszak, E. (2004). *Działalność naukowa Aleksandra Czołowskiego (1865–1944)*. Łódź: Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, 176 p. (in Polish).

Mańkowski, T. (1934). Plany dawnych zamków Halicza i Przemysła. *Biuletyn Historii sztuki i kultury, II/4*, Kraków, 290, tabl. XLVI. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 16.11.2023

прийнята до друку 18.05.2024

ENTRANCE TOWER OF XVI–XVIII CENTURIES OF THE STAROSTYNSKYI CASTLE IN HALYCH. RESULTS AND PERSPECTIVES OF THE ARCHITECTURAL AND ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Yuri LUKOMSKYI¹, Ihor KREHOVETSKYI²

*Ivan Krypikavych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str. 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: skif@ua*

*²National Reserve «Ancient Halych»,
Franko Str., 1, 77101, Halych, Ukraine,
e-mail: Igor020867@ukr.net*

Architectural and archaeological research of the Entrance Tower of the castle in Halych on Dniester was started in 2022 by the expedition of the National Reserve «Ancient Halych». The crowns of the external authentic buildings on two-thirds of the perimeter were localized and revealed, and the internal planning structure of the object was partially clarified. Six loopholes, the remains of an oblique opening of the outer entrance gate with a wicket, the cheek of the inner gate, some inner walls, and traces of vault, which pointed to the lower tier of the structure, were discovered and recorded. It was established that the monument was preserved in general until the midpoint of its middle tier, and the tower was considerably conserved from the outside, probably in the 19th century. Through one of the two ventilation channels found in the walls, an inspection camera was used to examine the large crypt – one of the rooms of the lower tier of the tower, which is in a satisfactory dry state of preservation, the entrance to which is blocked by a multi-ton pile of the tower wall.

For preservation and further research, a conservation pavilion was built over the discovered substances of the tower. The partially revealed elements of the defensive architecture of the tower were identified with the

inventory descriptions of the castle from 1582 and 1767. A cartographic and iconographic analysis of the partially revealed object was carried out. It has been found that the most accurate source of the mapping of the planning structure of the Starostynskyi castle is the plan made in 1795, which should be kept in the Archives in Vienna. The movable artifacts discovered during the introductory stage of the excavations are attributed to the period of the 17th–19th centuries. Programs have been developed for the further disclosure of the interior and exterior of the ruins of the Entrance Tower of the Halych Castle, which are proposed to be implemented consistently, taking into account interdisciplinary research and tandem with restoration specialists for the future museumization and use of the monument.

Key words: Early Modern period, Halych castle, Entrance Tower, cartographic identification, hypothetical reconstruction.